

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У ІНТЕГРОВАНІЙ ОСВІТІ

Проблема. Проблема розумового розвитку школярів у процесі навчання є актуальною для педагогічної та психологічної теорії і практики. Інтеграція як мета навчання повинна дати учневі ті знання, які відображають зв'язність окремих частин світу як системи, навчити дитину з перших кроків навчання у школі уявляти світ як єдине ціле, в якому всі елементи взаємопов'язані. Інтеграція являє собою засіб отримання нових уявлень на перетині традиційних предметних знань [6, с. 12 ; 3, с. 34]. Інтегроване навчання повинне сприяти розвитку творчих здібностей, спонукати учнів до навчання, до опанування дій аналізу та узагальнення, формувати у них уміння об'єднувати в єдине ціле розрізнену навчальну інформацію. В умовах інформаційного перевантаження сучасних учнів необхідно не лише спиратися на пам'ять дітей для запам'ятовування численних фактів, а, й, розвивати їх мислення, опановуючи основні закономірності пізнання навколишнього світу і враховувати міжпредметні зв'язки, будувати інтегровані курси. У зв'язку з тим, що розвиток розумової сфери молодших школярів в умовах традиційного навчання вже достатньо вивчений, чого не можна сказати про інноваційну технологію інтегрованого навчання, виникла необхідність дослідити динаміку розвитку мислення учнів молодших класів в умовах саме інтегрованого навчання.

Об'єкт дослідження - формування розумових процесів учнів початкових класів.

Предмет дослідження - психологічні особливості та динаміка розвитку інтелекту молодших школярів в умовах інноваційної технології інтегрованої освіти.

Мета дослідження - виявлення особливостей впливу інтегрованого навчального курсу на інтелектуальний розвиток учнів початкової школи та покращення на цій основі не тільки інтелекту, а й рівня навчальних досягнень школярів.

Досягнення поставленої мети відбувалось у процесі виконання таких **завдань**:

1. Провести теоретичний аналіз психологічних даних з проблеми формування і розвитку мислення молодших школярів та їх особистісних компонентів в умовах інтегрованої освіти.

2. Охарактеризувати особливості інтегрованого курсу «Довкілля» та обґрунтувати його вплив на розвиток розумового та інших особистісних параметрів учнів початкових класів.

Аналіз наукових положень особистісно-діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів, обґрунтування сучасних досліджень питань забезпечення неперервності та інтеграції змісту освіти, а також теоретичних і методичних засад психолого-педагогічної науки щодо фундаментальних положень вітчизняної психології про закономірності психічного та інтелектуального розвитку молодшого школяра стало основою для розробки особистісно-інтегрованого підходу, сутність якого полягає в розумінні, виявленні, актуалізації та розвитку особливостей розумової сфери учнів початкових класів в умовах інтегрованої освіти, орієнтуючись при цьому на розвиток та удосконалення їх особистісних параметрів. За умов його реалізації навчально-пізнавальна діяльність учнів включає безпосереднє їх спілкування з природою, спостереження, дослідження, малювання та моделювання предметів навколишнього середовища, роботу дітей у мікрогрупах, складання казок чи оповідань, відбувається спрямованість освіти на співробітництво з особистістю дитини, закладається фундамент наукового знання у молодших класах, який формується у процесі застосування дітьми уявлень про найбільш загальні закономірності наук, встановлюється вплив засобів інтегрованого навчання (уроки серед природи, лабораторні роботи, моделювання, поміркуй, склади казку, тощо) на розвиток невербального та вербального інтелекту, що говорить про вплив засобів інтегрованої освіти на формування і розвиток у дітей інтелектуальних операцій: на основі

сприймання зображення, проводити його аналіз та синтез, узагальнювати, порівнювати і класифікувати образи за даними ознаками, розмірковувати над поставленою проблемою і робити елементарні висновки [5, с. 12].

У процесі особистісно-інтегрованої освіти відбувається зустріч суспільно-історичного досвіду, що задається навчанням, і власного досвіду учня; взаємодія цих досвідів іде шляхом їх постійного узгодження, використання всього того, що накопичено учнем у його власній життєдіяльності. Розвиток школяра як особистості відбувається не лише внаслідок оволодіння ним нормативною діяльністю, а й через постійне збагачення, перетворення власного досвіду як важливого джерела власного розвитку. Вчитель визнає дитину центральною фігурою в класі і будує навчальний процес на основі поваги до індивідуальних інтересів і потреб дітей, сприяє збагаченню особистого досвіду кожної дитини; виступає для дітей спостережливим помічником у розкритті і розвитку їх індивідуальності. Стратегічна мета курсу „Довкілля” полягає в тому, щоб навчити дітей самостійно набувати нові і творчо використовувати набуті знання, приймати самостійні і відповідальні рішення, планувати свою діяльність, прогнозувати і оцінювати її результати, приймати відповідальність за себе і своє оточення, будувати з іншими людьми стосунки співробітництва – все те, що лежить в основі формування рефлексії у дитини молодшого шкільного віку. Процес формування цілісного наукового світогляду буде методично оптимальним за умови розвитку і доцільного використання можливостей наочно-образного і понятійного мислення школяра в ході розв’язання навчально-пізнавальних задач. Мислення та розуміння є основою засвоєння, але цієї основи не буде, якщо учіння не мотивоване, якщо учні не проявляють усвідомленого відношення до навчальної діяльності. Особистісно-інтегроване навчання за допомогою „живого” спілкування дитини з природою допомагає їй змінювати та вдосконалювати своє відношення до навколишнього світу, до оточуючих людей, до себе; дає змогу більше спілкуватися з дорослими та однолітками, вчитися висловлювати свої думки, доводити їх правильність, формувати в собі вміння слухати інших та робити аналіз їх думок; враховує психофізіологічні можливості дитини при сприйманні курсу. Все перераховане вище відноситься до психофізіологічної, комунікативної та характерологічної якості особистості, що враховується при вивченні даного курсу. Інтегрований курс „Довкілля” більше ніж традиційне природознавство відповідає віковим особливостям молодших школярів, краще задовольняє потреби їхнього сенсорного розвитку і забезпечує широке поле для творчості кожного педагога. Як показує досвід та аналіз літератури з дослідження даної проблеми, умовами ефективності формування особистості дитини молодшого шкільного віку в процесі засвоєння інтегрованих знань є наступні: надання системі знань молодших школярів ціннісного змісту з орієнтацією на вищі людські цінності; інтегрування змісту всього навчально-виховного комплексу школи; цілісне та різностороннє засвоєння базових понять освітньої програми початкової школи; внесення у контекст пізнавального процесу особистісно та соціально значущих ситуацій, що стимулюють мотивацію учіння; соціальна адаптація молодших школярів, яка сприяє збагаченню духовного потенціалу особистості і забезпечує можливість кожній дитині проявляти ініціативу, реалізувати свої творчі можливості, здібності [4, с. 5; 2, с. 11]. З інтеграцією змісту природничонаукової освіти пов’язані її гуманізація та гуманітаризація. Одна з головних умов цих процесів – спрямованість шкільної освіти на врахування закономірностей розвитку свідомості особистості, що зумовлюють формування теоретичного мислення [1, с. 23].

На основі особистісно-інтегрованого підходу розвиток інтелекту молодших школярів розглядається в контексті цілісної системи психічних властивостей індивіда, а саме: з урахуванням індивідуальних якостей особистості – мотиваційного компоненту, досвіду індивіда, емоційно-вольової сфери, здібностей до спілкування, характерологічного компоненту, інтелектуального компоненту, рефлексивного компоненту. Тоді навчально-пізнавальна діяльність учнів включає безпосереднє їх

спілкування з природою, використання різноманітних форм діяльності з предметами навколишнього світу, спілкування у групах, спрямованість початкової освіти на співробітництво з особистістю учня, включаючи при цьому обов'язкове врахування індивідуальних якостей особистості дитини молодшого шкільного віку в ході сприймання і вивчення потрібного курсу.

При викладанні курсу „Довкілля” використовуються такі засоби інтегрованої освіти, що оптимізують навчальний процес і сприяють позитивному розвитку особистісних параметрів дітей, перерахованих вище: колективна робота в малих групах, індивідуальна самостійна робота, моделювання, лабораторні роботи, ігрові методи, уроки серед природи, пошуково-дослідницька робота, робота з приладами. Головною метою даного курсу є створення умов для формування і розвитку у школярів таких якостей, як: природничо-наукового бачення природи, яке включає вміння осмислено пізнавати природні явища, фіксувати їх особливості, ставити перед собою дослідницькі цілі; володіння умінням добувати факти, формулювати проблеми, висувати гіпотези, будувати особисті пояснення і перевіряти їх, усвідомлювати свою пізнавальну діяльність, аргументовано відстоювати власну точку зору на певну проблему; вміння діяти в щоденних різноманітних ситуаціях спілкування з природою відповідно до свого світорозуміння; вміння володіти собою у будь-яких ситуаціях, володіння умінням позитивного відношення до себе, до всього оточуючого світу; володіння комунікативними навичками; прискорене формування навчальної спрямованості учнів [7, с. 41; 8, с. 113].

Інтегроване навчання являє собою нову систему роботи по засвоєнню учнями навчального матеріалу. За цією системою школярі спочатку засвоюють практичні дії з предметами, які потім, згортаючись, стають внутрішніми розумовими діями. Розумові дії є основою засвоєння матеріалу і наступного його використання. При цьому спеціально виділяються як основний орієнтовний етап дії на кожній ступені його інтеріоризації. Потрібно звернути увагу на те, що такі засоби інтегрованого навчання як поміркуй, прочитай, уроки серед природи, робота в групах, які мають вербальну основу, впливають не тільки на вербальні інтелектуальні операції, а й на невербальні. Це відбувається тому, що вербальні засоби навчання, як і невербальні, також звертаються до наочного матеріалу, тим більше до такого, який знаходиться у навколишньому середовищі, що прискорює розвиток і удосконалення інтелектуальних операцій, бо на цьому етапі підключаються процеси сприймання та інтеріоризації-екстеріоризації, що відіграють важливу роль у розвитку розумової сфери дитини молодшого шкільного віку в процесі впливу на нього засобів інтегрованого навчання. Аналогічна картина спостерігається і при зверненні уваги на невербальні засоби навчання (малювання, моделювання та ін.), які мають вплив і на вербальні, і на невербальні інтелектуальні операції, бо до сприймання наочного матеріалу підключаються розумові дії, які швидше й краще допомагають здійснювати вплив засобів інтегрованого навчання на розвиток інтелекту молодших школярів[9, с. 54; 10, с. 124].

Отже, такі засоби як уроки серед природи, робота у групах, поміркуй, читання з дорослими, малювання, моделювання мають вплив на інтелектуальний параметр особистості учня. Одним з недоліків традиційної системи освіти вважається відірваність навчального матеріалу від реальних життєвих проблем та особистісного досвіду дитини, що не призводить до перенесення здобутих у школі знань на реальні життєві ситуації. Позитивне ставлення до навчання вчителів в значній мірі повинен формувати за рахунок зв'язку викладання з життям і особистим досвідом учня. Такі засоби як уроки серед природи, робота у групах, малювання, моделювання, прочитай, поміркуй та не одноманітність їх використання на уроках призводить до вміння звернути увагу учнів на звичайні життєві факти і явища під іншим кутом зору; до підбору завдань, зміст яких пов'язаний з краєзнавчим матеріалом; до відбору фактів, які найбільш цікавлять молодших школярів, - що пов'язані з їх власним життям, із справами близьких і знайомих людей. Такі засоби як уроки серед природи, робота у групах, малювання спрямовані на розвиток у дітей вміння фантазувати і зосереджуватися, напружувати волю, прикладати

зусилля, контролювати емоції, регулювати свої поведінку і діяльність та впливають на розвиток емоційно-вольового компоненту. В основі цього регулювання лежить взаємодія процесів збудження та гальмування нервової системи [11, с. 69].

Вміння аналізувати свої дії та вчинки, порівнювати їх з діями та вчинками інших людей, виділяти і розуміти найголовніше у наданій інформації, слухати іншого, аргументувати свої умовиводи, співставляти думки різних груп застосовуються на лабораторних роботах, у роботах в групах, під час складання казки чи оповідання та моделювання, в ході читання тексту з дорослими. Під час використання цих засобів поступово удосконалюється формування рефлексивного компоненту молодшого школяра, в основі якого міститься відображення, осмислення, самоаналіз своїх суджень і вчинків з точки зору їх відповідності задуму та умовам діяльності. Такі засоби, як уроки серед природи, лабораторні роботи, робота у групах, поміркуй, склади казку, читання тексту з дорослими базуються на вмінні учня давати відповідь на запитання дорослого, слухати іншого, вести дискусію, рахуватися з думкою іншої людини, на прагненні допомагати один одному у навчанні. Використання цих засобів впливає на розвиток комунікативного і характерологічного компонентів особистості. Механізм цих компонентів проявляється у вмінні передавати інформацію, налагоджувати відносини між членами спілкування, сприймати людину та матеріал, що вона передає під час бесіди, а також в утворенні у людини динамічних стереотипів, тобто системи нервових зв'язків у корі великих півкуль головного мозку, які виникають під впливом різноманітних подразнень, що діють у певній послідовності та певній системі. Пізнавальний інтерес молодших школярів, що проявляється в усвідомленому ставленні до оточуючого, завжди є емоційно забарвленим (здивування, захоплення, радість від пошуку, переживання успіху, розчарування від невдачі), виявляється у вольових діях, спрямуванні зусиль на пізнання нових сторін навколишньої дійсності. При традиційному навчанні учні початкових класів спершу надають перевагу навчанню як суспільно-корисній діяльності взагалі, а потім їх приваблюють окремі види навчальної роботи. Інтегроване навчання намагається з перших же днів знаходження дітей у школі виробити у них прагнення займатися окремими видами робіт. Для цього, впродовж робочого дня, на кожному уроці відбувається часта зміна видів діяльності, яка є ненав'язливою для учнів, постійно збуджується їх інтерес до нової роботи, включається в роботу емоційна сфера, яка є стимулятором підвищення активності діяльності молодших школярів [12, с. 105].

Висновок. Таким чином, інтеграція знань, створення інтегрованих курсів допомагають учням розширити своє світосприйняття, поглибити знання з різних дисциплін, утворюють позитивну мотивацію навчання, сприяють розвитку мислення молодших школярів з урахуванням індивідуальних якостей особистості. Започаткування у школі інтегрованого навчання забезпечує через певний проміжок часу у школярів цілісність свідомості, розвиток теоретичного мислення, їх готовність до оцінювання об'єктів та явищ навколишнього світу, враховує періоди розвитку дитини для формування сильної особистості. Інтегрована освіта відповідає принципу гуманізації і дозволяє найбільш повно врахувати психологічні особливості, потреби і можливості учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г.О., Чмут Т.К. Побудова систем розвиваючих завдань на основі математичних задач // Поч. школа. – 1982. - №3. – С.20-24.
2. Берулава М.Н. Состояние и перспективы гуманизации образования // Педагогика. – 1996. - №1. – С.9-11.
3. Білоконна Н.І. Формування інтелектуальних умінь молодших школярів у процесі навчання: Дис... канд.. пед. наук: 13.00.01 / Криворізький державний пед. ун-т. – Кривий Ріг, 1999. – 175с.
4. Блейхер В.М., Бурлачук Л.Ф. Психологическая диагностика интеллекта и личности. – К.: Вища школа, 1978. – 142с.

5. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе. – М.: АПН РСФСР, 1959. – 346с.
6. Василевська М.В. Інтегровані уроки // Поч. шк. – 1996. - № 11. – С.11-12.
7. Ильченко В.Р. Формирование у учащихся средней школы естественнонаучного мировоззрения в процессе обучения: Автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.01 / КГПИ им. М. Горького. - К., 1990. – 44с.
8. Ильченко В.Р., Гуз К.Ж. Освітня програма “Довкілля”: концептуальні засади інтеграції змісту природничо-наукової освіти. – Київ – Полтава, ПОПОПІ, 1999. – 123с.
9. Інтеграція елементів змісту освіти: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. – Полтава, 1994. – 234с.
10. Козловська І. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи (дидактичні основи): Монографія / За ред. С.У. Гончаренка. – Львів: Світ, 1999. – 302с.
11. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. – К.: Рад. школа, 1983. – 96с.
12. Моргун В.Ф. Психологічні чинники розвитку мислення особистості в умовах інтегрованого навчання // Технології інтеграції змісту освіти / за ред. В.Р. Ільченко. – Полтава: НМЦ ІЗО, 2002. – Вип. 1. – С. 102 – 116.